

JEZIKU JE SVE JEDNO, LINGVISTIMA NIJE

Ali obični ljudi i dalje ne znaju da li uvijek govore ili nekad smiju i pričati

HAZU je osnovao Odbor za normu hrvatskoga standardnoga jezika, kao savjetodavno tijelo koje će voditi sustavnu stručnu skrb o hrvatskom standardnom jeziku, raspravljati o nedoumicama i otvorenim pitanjima. Koja su to "goruća" pitanja? Na to nam odgovaraju predsjednik Odbora Ranko Matasović i autori knjige "Jeziku je sve jedno"

Mate Kapović, Andel Starčević i Daliborka Sarić

igurno ste se "mali milijun puta" osjećali nesigurno zbog toga kako govorite ili pišete svoj jezik. Sumnjali ste, sumljali ste, dvojili, provjeravali, uvjeravali, razuvjeravali – i shvatili da i dalje ne znate. Ili ovo "da" nisam trebao iskoristiti? Ups! Kako je to moguće? Iako to pitanje u kontekstu pandemije i recentnih potresa ima drugačiju težinu – ono ostaje,

PIŠE SRĐAN SANDIĆ | SNIMKE GORAN MEHKEK I MARKO TODOROV
HANZA MEDIA

Akademik Ranko Matasović kaže da se nitko ne bi trebao osjećati krivim zbog toga što govoriti kako govoriti, sve dok govoriti onako kako želi govoriti

Povremeno se pojave problemi i izazovi na koje treba reagirati. Primjerice, nakon donošenja Deklaracije o zajedničkom jeziku primjetili smo da se neki strani lingvisti na nju pozivaju kako bi opravdali svoje korištenje termina 'srpskohrvatski jezik'; budući da je riječ o posve marginalnom dokumentu bez ikakve političke težine, koji u Hrvatskoj nije potpisao nijedan spomenut vrijedan lingvist, valja stranu stručnu javnost na to upozoriti, odnosno treba ponovno objašnjavati da se iza termina 'srpskohrvatski' ne krije nikakva konkretna jezična realnost. Normi hrvatskoga jezika sigurno ne trebaju nagle promjene, no zbog brzog razvoja tehnologije i znanosti pojavljuju se novi pojmovi koje treba nekako nazvati i odlučiti koji će od više mogućih termina ući u standardni jezik. Odbor koji vodim pritom se neće baviti pojedinačnim terminološkim rješenjima, već načelima normiranja: primjerice, postaje li automatski dijelom norme riječ ili konstrukcija koja je najčešća u uporabi, ili valja voditi računa i o tradiciji, povjesnoj uporabi, tvorbenim pravilima, itd. Nijedno od mogućih rješenja nije očigledno, o njima valja raspravljati, a Odbor će o tome donositi zaključke i eventualno preporuke", odgovorio je Matasović, redoviti profesor na Odsjeku za lingvistiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Mate Kapović (38), redoviti profesor lingvistike, drugačije vidi funkciju Odbora. "Kako je rečeno u medijima, taj je odbor osnovan zbog zabrinutosti zbog jezičnog aktivizma. Čini se da je izravno povod bio upravo izlazak knjige 'Jeziku je svejedno' (autori knjige su naši sugovornici – Kapović, Starčević, Sarić, op. a.). Realne potrebe za nekakvom 'skribi' za jezik nema - standardni dijalekt postoji, normalno funkcionira i općoj i javnoj upotrebi i nikakvih pravih problema nema. Jezični aktivizam nije nikakva opasnost po jezik, nego upravo suprotno - on se bori protiv umjetnog i štetnog kvazistandarda koji nam se stalno nameće. 'Otvorena pitanja' se uglavnom svode na pravopisne varijante, no to je sve trivijalno, a i svi ti pravopisni 'problem' su plod nacionalističko-konzervativne politike koja je nepotrebno išla zadirati u ustaljena pravopisna rješenja. Ono što je problematično je što

prevelik dio domaćih stručnjaka za jezik troši vrijeme na preskriptivizam i korenje ljudi da 'ne znaju svoj jezik', a istovremeno sunam čak i realni govor velikih gradova praktički znanstveno neopisani. Ali uvijek je lakše pisati pamflete s izmišljenim jezičnim 'savjetima', pogotovo ako i na temelju toga možete napredovati u više zvanje (što je sramotno), nego se znanstveno baviti jezikom", kaže.

Namjera je, barem tako shvaćamo iz najave o funkcijama Odbora - upozoravati na primjere nepoštovanja ustavne odredbe o hrvatskom kao službenom jeziku u Hrvatskoj. Postoje li primjeri? Matasović odgovara: "Uzmimo ovakav primjer: naš

mladi znanstvenik prijavi temu doktorata na engleskome, što je hvalevrijedno jer će tako njegova disertacija biti dostupna i inozemnoj znanstvenoj javnosti. Ali postoji pravilnik koji kaže da se obrana takvog doktorata mora održati na engleskom jeziku, čak iako u povjerenstvu za ocjenu nema nijednog stranog znanstvenika. Jasno je da ćemo zbog pristojnosti na obrani pred inozemnim članom povjerenstva, koji ne razumije hrvatski, odustati od svojeg ustavnog prava da u vlastitoj zemlji u javnosti govorimo hrvatski, ali takve odredbe nema smisla stavljati u pravilnike. Ako u povjerenstvu i publici svaki razumi hrvatski, zašto na obrani doktorata ne govoriti hrvatski? Uzmimo drugi primjer: strani poslodavac, vlasnik tvrtke koja posluje u Hrvatskoj, želi vas obvezati da na svojem radnom mjestu govorite engleskim (ili njemačkim, mandarinskim...), a ne hrvatskim. Ukoliko sami, svojom slobodnom voljom želite pristati na takve uvjete rada, to vam nitko ne može zabraniti, ali o tome mora postojati

ugovor između vas i poslodavca na hrvatskom jeziku, kako bi na našim sudovima imao pravnu valjanost. Obveza je poslodavca da sve pravno relevantne dokumente prevede na hrvatski jezik."

Kapović upozorava na druge aspekte: "Ne znam o čemu bi se tu radilo, niti vidim osnove za paranoiziranje i dizanje uzbune. Bila se digla panika u nekim krugovima prije nekog vremena jer je zastupnik srpske nacionalne manjine nešto bio rekao na ekavici u Saboru, no teško je vidjeti zašto bi to bio problem - osim onima kojima su Srbi kao takvi problem."

Valja reći da je jedna od ideja Odbora

a odgovor je: moguće je. Pozvali smo trojicu znanstvenika - Matu Kapovića, Ranka Matasovića i Andela Starčevića te znanstvenicu Daliborku Sarić da nam objasne možda očito, razjasne nejasno i poduze perspektivama kojih je uvijek nekoliko, ali su vrijedne uzimanja u obzir, pa onda nek se svatko vrati u svoj ideološki tabor, jer očito bez njega ne funkcioniramo.

Direktan povod tekstu osnivanje je Odbora za normu hrvatskoga standardnoga jezika koji čine članovi Razreda za filologiju HAZU i članovi suradnici. Za predsjednika Odbora izabran je akademik Ranko Matasović (1968.). Odbor je osnovan kao Akademijino stalno savjetodavno tijelo koje će voditi stručnu skrb o hrvatskom standardnom jeziku, raspravljati o nedoumicama i otvorenim pitanjima standardnoga jezika. Koja su to "goruća" pitanja?

"Nema 'gorućih' pitanja, hrvatski standardni jezik funkcioniра sasvim dobro.

promicati kulturu hrvatskoga standardnoga jezika i donositi preporuke o dalnjem normiranju hrvatskoga standardnoga jezika u onim pitanjima u kojima u normi postoje ili nastanu nedoumice. Nije li normiranje nužno isključivanje drugih dijalekata iz javnog prostora? Akademik Matasović nas podsjeća: "Pravo na slobodu izražavanja, zajamčeno ustavom, omogućuje svakome da se u Hrvatskoj izražava u javnosti na kojem god hrvatskom idiomu (dijalektu ili sociolektru) želi. A normiranje nije isključivanje drugih idioma, već određivanje što je to što čini neutralni, standardni idiom. Jedino državna tijela imaju zakonsku obvezu s građanima komunicirati na standardnom jeziku, privatne osobe ne može se na to siliti, ali je na obrazovnim i kulturnim institucijama (poput našeg Odbora) da javnosti objasne prednosti i simboličke vrijednosti komunikacije na standardnom jeziku."

Kapović pak upozorava da je naš standardni dijalekt normiran još u 19. stoljeću i da tu nekih problema nema - pogotovo gledamo li realan jezik koji se u praksi upotrebljava, a ne njegova rigidna i isforsirana varijanta. Dodaje: "Probleme stvaraju ponajprije jezični 'savjeti' koji među govornicima unose strah od jezika i nesigurnost te vrlo često izmišljaju kvazistandard kojim je nemoguće govoriti i pisati. Što se tiče dijalekata u javnom prostoru, za njih svakako ima mesta i to je posve prirodno. Skandalozno je što su se mediji prije pola godine iščudavali što je jedna sindikalistica kajkavka upotrijebila kajkavski oblik 'krečju' (umjesto kreću), da ne govorimo da je to i uvredljivo prema brojnim kajkavcima u Hrvatskoj. Ako će se tako istjerati mak na konac, onda možemo svima zabraniti da javno govore jer gotovo nitko ne može govoriti doslovno i dosljedno onako kako je to opisano u gramatikama standardnog dijalekta, a pogotovo to ne mogu najžešći preskriptivisti."

Zašto je toliko dug period pregovora o standardnom hrvatskom jeziku? Ili to iz znanstvenog pogleda nije tako? Puno se generacija ne osjeća dovoljno dobrima u samoprocjeni kako se koriste svojim jezikom. Naši sugovornici opovrgavaju ovu tezu. Matasović ističe: "Nema 'pregovora'

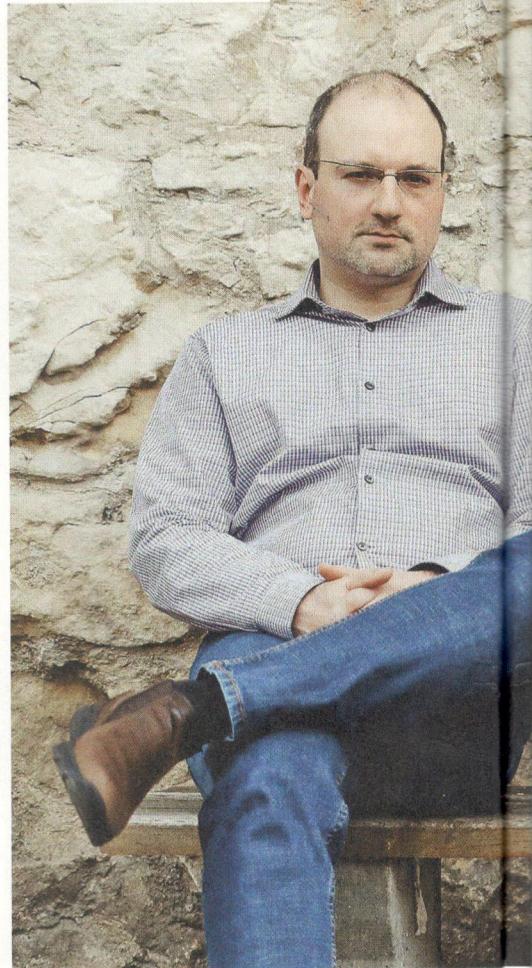
o hrvatskom standardnom jeziku, on postoji kao poseban standardni jezik, po mišljenju većine kroatista, otplike od druge polovice 18. stoljeća, a po nekim mišljenjima i dulje. Hrvatski nije postao posebnim standardnim jezikom u trenutku osamostaljenja Republike Hrvatske 1991., tada su se samo stekli povoljni uvjeti da se o hrvatskim jezičnim posebnostima slobodno i otvoreno govoriti, te da se provodi istinski samostalna jezična politika. Mislim da je velika većina govornika hrvatskoga jezika pozitivno prihvatala te promjene koje su, uostalom, rezultat demokratizacije hrvatskoga društva. Ako netko misli da je nakon 1991. došlo do poremećaja u procjeni vlastite jezične kompetencije kod značajnijeg dijela govornika hrvatskoga jezika, rado bih vidi empirijska istraživanja koja to dokazuju."

Kapović: Dio domaćih stručnjaka za jezik troši vrijeme na preskriptivizam i korenje ljudi da "ne znaju svoj jezik", a istovremeno su nam čak i realni govor velikih gradova praktički znanstveno neopisani. Ali uvijek je lakše pisati pamflete s izmišljenim jezičnim "savjetima"

vizmu."

Nemoguće je ne spomenuti jezičnu krivnju koju mnogo ljudi povremeno osjeća spram vlastitog jezika u Hrvatskoj dok ga govorili ili piše. Matasović upozorava da to što sam pitao možda nema značenje koje je htjelo imati: "Ne znam što znači osjećati se 'jezično krivim'. Nitko se ne bi trebao osjećati krivim zbog toga što govoriti kako govoriti, sve dok govoriti onako kako želi govoriti. Može se dogoditi da je netko svjestan da ne zna dobro govoriti standardnim jezikom, pa se, ako želi, može potruditi da bolje nauči, ili može dati svoje tekstove lektoru da ih uskladi s normom standardnoga jezika. Ali odluka je uvijek na govorniku, i on može odbiti preporuke lektora ako mu

Andel Starčević, Mate Kapović i Daliborka Sarić autori su knjige "Jeziku je svejedno", koju je objavio Sandorf

se čine pretjeranima ili neopravdanima. Ponižavajuće je i pokroviteljski na govornice hrvatskoga gledati kao na bespomoćne žrtve neke 'ideologije standardnog jezika' koja im perfidno stvara nesigurnost u jeziku i od koje ga treba oslobođiti. Svatko najbolje za sebe zna što su njegovi interesi i vrijednosti koje želi zaštititi, pa i u jeziku."

Andel Starčević (1979.), koautor knjige "Jeziku je svejedno" (Sandorf, 2019.) i docent na Odsjeku za anglistiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu, podsjeća da prosječni govornik od prvog razreda osnovne škole godinama u obrazovnom sustavu sluša teze kojima se redovito normalizira ideja da je standardni dijalekt jedini legitimni oblik jezika. Objasnjava: "Svi drugi dijalekti u najboljem slučaju postaju 'odstupanje od standarda', a redovito ih se smatra pogreškama i izrazom nelogičnog, nejasnog i neinformiranog raz-

mišljanja. Učenici dobivaju pohvale za rade i izražavanje na standardu, a sve što je nesticarno treba nestati iz njihove produkcije, što govornicima u formativnim godinama šalje potpuno jednoznačnu ideološku poruku o tome što navodno jest jezik, a što je 'jezična devijacija'. Učenička logika je jasna: ako mi križaju oblike X i Y, onda oblici X i Y ne valjaju, pa profesor/ica valjda zna što radi. Sve se to odvija uz posve proširen pogled da škola prenosi navodno neutralne i objektivne činjenice i znanja, a zapravo redovito služi učvršćivanju dominantnih ideologija, čemu se i sami nastavnici vrlo teško mogu suprotstaviti jer postoje jasna očekivanja o tome što se i kako smije tematizirati u razredu. Nastavnik koji propita neke iznimno proširene jezične ili izvanjezične ideologije riskira da ga se proglaši problematičnim, protudržavnim, nepodobnjim i sl."

Dodaje: "Vrlo se malo radi na pravim

i korisnim jezičnim izazovima kao što su primjerice sastavljanje koherentnih i argumentiranih tekstova, što nije jednostavan zadatak ni za nastavnike ni za učenike. Lakše je učenicima reći npr. 'ne kaže se idem kod nje, nego idem k njoj', kao da se tako čuva neka navodna logika i preciznost. Ako se sve to ima na umu, jasno je zašto ljudi redovito misle da ne znaju svoj jezik i zbog toga se ispričavaju u javnim prigodama, neki čak i u privatnim. Jezična se varijantnost odnosno raznolikost u lingvistici slavi i s divljenjem proučava u jezičnoj proizvodnji čak i potpuno formalno neobrazovanih ljudi, koji učinkovito žongliraju razne dijalekte ili jezike u pojedinim životnim sferama i situacijama. Lingvistika kao znanost o jeziku opisuje jezike u svim njihovim pojavnim oblicima. U znanosti je svaki oblik kojim se neki govornik služi dio nekog dijalekta, a od preskriptivista se tipično čuju paradosalne osude poput 'to ne postoji' za

iznimno proširene jezične oblike i značenja. Lingvistika ne propisuje jezik, a prosječni govornik upravo propisivanje vidi kao znanost, a takvoj percepciji pridonose pojedinci iz struke koji izdaju jezične savjetnike i zahvaljujući neinformiranoći prosječnog govornika zarađuju na induciraju i održavanju tude jezične nesigurnosti i jezične samomržnje. Ukratko: šizoglosije. Zanimljivo je da je (i) zbog školske i medijske potpore propisivanje tuđeg izražavanja percipirano kao 'znanstveno', a u mnogim drugim područjima života svatko bi se tome samo nasmijao – npr. modnom kreatoru koji bi tvrdio da su kapri-hlače ili zelena boja 'pravilan' znanstveni odabir ili biologu koji bi rekao da je baš suncokret 'točna' biljka, a ris 'ispravna' životinja."

Odrastali smo uz niz medijskih i školskih korektiva na koje su se redovno nadograđivale pseudoperspektive. Otkud toliko pseudolingvistička produkcija u

javnom prostoru? Osobito mislimo na "jezične savjete". Daliborka Sarić (1979.), viša lektorica na Odsjeku za romanistiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu i koautorica knjige "Jeziku je svejedno", objašnjava: "Ta pseudolingvistička, savjetodavna produkcija nije svojstvena samo našem području. Ona je vrlo bogata i u drugim standardnojezičnim kulturama, a kao uzor po rigidnosti pogleda na normu posebno se ističe francuski preskriptivizam. Preskriptivizam je općenito posljedica ideologije standardnog jezika, tj. ideje da je standarni jezik najispravniji jezični varijetet, da sadrži najbolje i najlogičnije forme, da se jedino njime mogu izražavati kompleksne misli i da je njegova upotreba stvar pristojnosti.

Pritom se reprezentativnim korpusom smatra u prvom redu jezik prestižnih književnih djela, što je tradicionalan pogled u zapadnoj kulturi. Uz sve to ide i predrasuda kako postoji konačan opis jezika zabilježen u gramatikama i rječnicima. Zanimljivo je primijetiti, uspoređujući jezične savjetnike pisane za mnoge druge zapadne jezike, kako su ideologije koje su temelj preskriptivističkih kritika više-manje iste i jednakost zastupljene – svi imaju iste paranoje o jezičnim promjenama koje vode u propast jezika i anarhiju, o mladima koji ne mare za jezik i tradiciju. Na mikro-razini analize pojedinih jezičnih formi, načela analize i primjeri također se poklapaju pa tako nailazimo na kritike evidentno univerzalnih pojava u dizajnu ljudskog jezika, a to su varijantnost, višeznačnost, redundantnost, metaforičnost i sl. Na svu sreću, u zapadnim se društвima javlja i sve više antisavjetničke literature u kojoj se dekonstruiraju štetni pogledi na jezik."

Na pitanje što je posebno tokšično u

dominantnoj ideologiji standardnog jezika, Sarić dodaje da je posljedica ideologije standardnog jezika, a onda i hiperprodukcije jezičnih savjeta i artificijelnih intervencija u jezik, osjećaj da niste kompetentni govornik svog jezika. "Ne samo da niste kompetentni, vi ste i nemoralni jer se ne trudite dovoljno, a jezična propast je rezultat moralne propasti. To sve kod govornika izaziva svojevrsnu ovisnost o autoritetu, a taj autoritet se na TV-u zgraža što je netko u ležernoj emisiji upotrijebio glagol 'pričati' u značenju 'razgovarati' i još tvrdi da se to – pričanje – nije dogodilo, jer se radi o nemogućem značenju. S takvom praksom treba prestati. To je kao da na TV dode astrolog i kritizira ljude što se ne ponašaju u skladu sa svojim natalnim horoskopom ili nešto još luđe. Objašnjenja su pri tom sa stajališta struke sramotna, ali onaj kome se u ovoj situaciji smije javno izrugivati jest govornik, koji nije ništa kriv jer je u jeziku sve pravilno, u skladu je s nekim obrascem – koliko god to bilo teško za povjerovati većini žrtava preskriptivističke ideologije, blagoslovljene u školskim programima nastave hrvatskog jezika. Nije stoga čudno što je taj govornik prijemčiv za jezične savjete i kreće ne samo ispravljati druge već se i javno, npr. na društvenim mrežama, hvaliti kako diskriminira ljude s obzirom na to govore li npr. 'sumljam' umjesto 'sumnjam', dok je, znamo, jeziku svejedno, jer je primarno arbitrar i varijantan. Kako je već upozoren u literaturi, jezik je, za razliku od

primjerice rase, vjere ili spola, 'posljednji bastion otvorene društvene diskriminacije' (Milroy 1998). Također je već komentirano u literaturi kako otvorenost publike prema jezičnim savjetima prolazi iz svojevrsne želje za osudom i kaznem, a u tom sado-mazo odnosu prihvatanje 'krivih' formi ne sviđa se ni onima koji žele kažnjavati ni onima koji žele biti kažnjeni. Ljude dakle treba odučiti od te ovisnosti o jezičnom autoritetu od kojeg nemaju nikakve koristi te ih lingvistički educirati odnosno osvijestiti."

Što je sve "jezično nasilje"? Andel Starčević kaže: "Jezično nasilje je svako nasilje kojem je jezik sredstvo. Varianata je mnogo, npr. od toga da nekome zabranjujete da se služi jezikom kojim se želi služiti preko toga da mu se obraćate jezikom koji tom pojedincu iz nekog razloga ne odgovara do toga da mu ispravljate navodne pogreške u govoru i pismu u ime navodne znanosti, nerijetko uz ponižavajuće dodatne komentare. Nasilje se može provoditi i tako da govorniku nekog jezika/dijalekta govorite kako njegov jezik/dijalekt nije precizan, nijansiran,

bogat, autentičan, da nema tradiciju i slično, a time mu zapravo sve to poručujete o njemu kao pojedincu ili o skupini kojoj on pripada. Ipak, ako vas netko optuži za omalovažavanje drugih, vi formalno 'niste to rekli'. Vama navodno smeta njihov jezik, a 'protiv njih nemate apsolutno ništa'. Jezik dakle može služiti maskiranju teza koje uopće nisu jezične, a pravi je cilj izvanježna kontrola, delegitimacija i/ili eliminacija nekog pojedinca ili skupine." ■

**Starčević:
Lingvistica ne
propisuje jezik,
a prosječni
govornik upra-
vo propisivanje
vidi kao zna-
nost, a takvoj
percepciji
pridonose poje-
dinci iz struke
koji izdaju
jezične savjet-
nike i zarađuju
na induciraju-
ći održavanju
tude jezične
nesigurnosti i
jezične sa-
momržnje**

LUDA KUĆA

**SKIDAMO KAPU SVIMA KOJI SVOJE KARTE NEĆE
VRAĆATI NEGO ĆE IH ZAMIJENITI ZA NOVI TERMIN.**

PUNO BI NAM TO ZNAČILO!

**KAKO GOD ODLUČILI VOLIMO VAS LUDA PUBLIKO I
USKORO SE PONOVNO SMIJEMO!**

Više informacija na www.ludakuca.hr